

<https://doi.org/10.31891/PT-2024-3-16>

УДК 159.938

Дарія КАРПОВА

доктор філософії з психології, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-7484-0673>

e-mail: karpovada@khmnu.edu.ua

Анастасія ВЕРБСЬКА

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0003-0260-7359>

e-mail: arsinastya@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПОЯВИ ТА ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ЕМОЦІЙНОЇ БАЙДУЖОСТІ МІЖ ШЛЮБНИМИ ПАРТНЕРАМИ

У статті здійснюється аналіз особливостей появи та подолання кризи емоційної байдужості між шлюбними партнерами. Уточнено поняття «емоційна байдужість між шлюбними партнерами». З'ясовано, що подружжя не знає ефективних моделей поведінки для подолання кризи емоційної байдужості, члени подружньої пари свідомо чи несвідомо схильні приписувати відповідальність за своє шлюбне життя своєму партнеру, не шукають причини сімейної дисгармонії в собі і не беруть відповідальність на себе. Виявлено, що для успішного подолання кризи емоційної байдужості подружжю важливо знати про цю проблему, розуміти ознаки, причини та наслідки емоційної байдужості, усвідомлювати та корегувати тип своєї поведінки при появі емоційної байдужості.

Ключові слова: криза емоційної байдужості, емоційна холодність, шлюбні партнери, сімейні стосунки, складові та ознаки кризи емоційної байдужості, шлюб.

Dariia KARPOVA, Anastasiia VERBSKA,

Khmelnytskyi National University

FEATURES OF THE APPEARANCE AND OVERCOME OF THE CRISIS OF EMOTIONAL INDIFFERENCE BETWEEN MARRIAGE PARTNERS

The article analyzes the features of the emergence and overcoming of the crisis of emotional indifference between marriage partners. It is clarified that the concept of «emotional indifference between marriage partners» reflects a long-term lack of satisfaction from partnership as a result of unfulfillment of mutual expectations and violation of certain norms in the relationship of marriage partners. Signs of emotional indifference are identified (disappearance of romantic moods, appearance of intimate and sexual indifference, disappointment with a partner and inability to establish constructive marital relations, frequent quarrels and conflicts). It was found that spouses do not know effective behavior patterns to overcome the crisis of emotional indifference, members of a married couple consciously or unconsciously tend to assign responsibility for their married life to their partner, do not look for the cause of family disharmony in themselves and do not take responsibility for themselves. It was found that in order to successfully overcome the crisis of emotional indifference, it is

important for spouses to know about this problem, to understand the signs, causes and consequences of emotional indifference, to be aware of the type of behavior when emotional indifference appears (aggression, joylessness, avoidance of emotional and intimate intimacy). This will help spouses accept their responsibility for the future of the family union, identify personal resources for solving problems related to emotional indifference, and agree on family responsibilities and expected behavior patterns that contribute to harmonious family relationships. The prospects for further scientific development of approaches are to study the peculiarities of the formation of psychological readiness of spouses to prevent and overcome the crisis of emotional indifference.

Key words: crisis of emotional indifference, emotional coldness, marriage partners, family relationships, components and signs of crisis of emotional indifference, marriage.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Як свідчить практика, сімейне життя є складним процесом, під час якого шлюбним партнерам доводиться переживати різні сімейні кризи нормативного і ненормативного характеру [7; 9; 12; 16]. Сімейна криза – явище загострення родинних суперечностей, різкого погіршення ритму сімейного життя, коли звичні способи реагування членів сім'ї не розв'язують проблем. Зазвичай сімейна криза розвивається поступово, окрім випадків різкої, несподіваної негативної події (неочікувана втрата роботи, травма, зафіксований епізод подружньої зради тощо). Під час сімейної кризи подружжя не може опиратися на старі моделі поведінки, адже звичні способи комунікації перестають функціонувати. Саме на цьому підґрунті зароджується криза емоційної байдужості, яка поширюється на різноманітні аспекти сімейного життя [10; 12; 13; 14]. Шлюбні партнери переживають зменшення теплих почуттів одне до одного, зникає інтерес, партнерів захоплює роздратування, все частіше виникають конфліктні ситуації, страждання та непорозуміння. Враховуючи вищевикладене, криза емоційної байдужості для шлюбних партнерів є актуальною проблемою, яка потребує подальшого наукового дослідження і пошуку ефективних шляхів її подолання.

Аналіз досліджень та публікацій

Теоретико-методологічний аналіз наукової психологічної літератури дозволив з'ясувати, що питаннями задоволеності шлюбом та моделей поведінки подружжя займалися різні фахівці, зокрема: І. Василенко (особливості стосунків подружжя у сім'ях різного типу за задоволеністю шлюбом) [1], С. Клапішевська (теоретико-методологічні засади дослідження проблеми задоволеності шлюбом) [3], Т. Коломієць, В. Ткачук (чинники задоволеності шлюбом на різних етапах дорослості) [4], Л. Котлова, І. Саух (психологічні чинники задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя) [6],

Є. Потапчук, А. Павелко (теоретичний аналіз кризи емоційної байдужості подружжя як психологічної проблеми) [10], Н. Потапчук (поведінкові реакції подружжя в ситуаціях адюльтеру та особливості надання їм психологічної допомоги) [11], О. Кочарян (синдром «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках) [12], Н. Терещенко, О. Долгополова (вплив сімейних сценаріїв на формування синдрому «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках) [13], Т. Титаренко, О. Кляпець (запобігання емоційному вигоранню в сім'ї як фактор гармонізації сімейних взаємин) [14], Р. Федоренко (стадії шлюбу та кризові періоди подружнього життя) [16, С. 288] та інші. Більшість дослідників розглядали феноменологію порушень сімейних стосунків, акцентуючи увагу на міжособистісній залежності, контрзалежності, страху психологічної інтимності, самотності, а також описують синдром «емоційного холоду».

Незважаючи на наявність чималої кількості праць, присвячених висвітленню різних аспектів цієї проблеми, питання виникнення у шлюбних партнерів кризи емоційної байдужості залишаються недостатньо розробленими, особливо це стосується пошуку ефективних шляхів подолання цієї кризи. Наразі у доступних наукових джерелах ми знайшли лише дві праці, які привертають увагу в контексті предмету нашого дослідження, а саме: науково-методичний посібник авторів Т. Титаренко та О. Кляпець «Запобігання емоційному вигоранню в сім'ї як фактор гармонізації сімейних взаємин» [14] і наукова стаття Є. Потапчука та А. Павелко «Теоретичний аналіз кризи емоційної байдужості подружжя як психологічної проблеми» [10].

Автори науково-методичного посібника [14] дають можливість не тільки ознайомитися з явищем емоційного вигорання в сім'ї, психологічними умовами його виникнення та особливостями перебігу сімейної кризи, а й розкривають шляхи його запобігання, насамперед те, як опанувати складну життєву ситуацію, а також технології запобігання емоційному вигоранню.

Оскільки ми не ототожнюємо емоційне вигорання в сім'ї з емоційною байдужістю шлюбних партнерів, то більш інформативною для нас є публікація, в якій аналізується криза емоційної байдужості подружжя [10]. У ній досить детально висвітлюються першопричини виникнення емоційної байдужості між подружжям та характерні ознаки цієї проблеми. Дослідники серед перспективних напрямів подальшого дослідження цієї теми вказують на потребу у вивченні особливостей формування психологічної готовності подружжя до запобігання та подолання кризи емоційної байдужості.

Отже існує потреба у пошуку ефективних шляхів цієї проблеми. Таким чином, актуальність та практичне значення досліджень емоційної байдужості у подружніх взаєминах та відсутність відповідних наукових розробок спонукає до змістовного розгляду кризи емоційної байдужості шлюбних партнерів та особливостей її подолання.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у теоретичному осмисленні феномену кризи емоційної байдужості шлюбних партнерів та особливостей її подолання.

Виклад основного матеріалу

Сімейне життя для багатьох шлюбних партнерів є складним процесом, що породжує багато труднощів у встановленні та збереженні близьких міжособистісних стосунків. Більшість труднощів пов'язані з різними порушеннями партнерської взаємодії, якими є міжособистісна залежність, контрзалежність та страх психологічної інтимності, що можуть проявлятися як у комплексі, так і самотійно, перешкоджаючи встановленню близьких інтимних стосунків із партнером [10; 12].

На думку М. Корольчука, нездатність до встановлення інтимності з партнером бере свій початок в ранньому дитинстві та формується під впливом специфіки стосунків у батьківській сім'ї [5]. На це впливає цілий комплекс чинників: емоційна єдність дитини з батьками; чуттєві стосунки між членами сім'ї; атмосферу захищеності, бажаності й любові. Емоційні взаємини подружжя, як зазначає Р. Федоренко, мають властивість змінюватися і цьому суттєво сприяють деякі несприятливі психологічні моменти сімейного життя, насамперед, нездатність розуміти почуття партнера, його характерологічні особливості й звички [16]. За свідченням Т. Титаренко, серед умов емоційного вигорання є щоденна психологічна травматизація, у свою чергу О. Кляпець, виокремлює залежність у шлюбі як чинник емоційного вигорання [14]. Деякі дослідники [12; 13] вказують на те, що на формування синдрому «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках подружжя впливають сімейні сценарії. Цілком ймовірно, що сімейні сценарії реалізуються в процесі виконання сім'єю своїх функцій, що, у свою чергу, породжує у шлюбних партнерів задоволення чи невдоволення сімейним життям.

Звертає увагу на себе те, що серед важливих функцій сім'ї, які визначають моделі поведінки шлюбних партнерів, є: інтелектуально-світоглядна – задовольняє потреби у взаємному духовному збагаченні та

спільному проведенні дозвілля; морально-психологічна – задовольняє потреби в емоційній підтримці, повазі, у психічному захисті, симпатії; інтимно-сексуальна – задовольняє статево-еротичні потреби подружжя та продовження роду; господарська – задовольняє потреби у веденні домашнього господарства, в організації загального укладу життя сім'ї, сприяє збереженню здоров'я та відновлення фізичних сил; матеріально-фінансова – задовольняє потреби добробуту, забезпечує достаток [8; 9; 16]. Важливо підкреслити, що сімейні обов'язки передбачають виконання шлюбними партнерами певного обсягу роботи за кожною з вказаних функцій. Реальні моделі поведінки подружжя, пов'язані з реалізацією вказаних функцій, можуть не відповідати взаємним очікуванням, і породжувати цілий спектр негативних почуттів та емоцій.

Відсутність автентичності в близькості, партнерських взаєминах, нещирість ведуть до формування порушень партнерської взаємодії. Прояви порушень міжособистісних стосунків мають різну характеристику, але всіх їх об'єднує симптомокомплекс «емоційного холоду». Це поняття розглядається як феномен нездатності створити і зберегти психологічну інтимність, як нездатність до встановлення і збереження стабільних емоційних стосунків та неспроможність встановлювати тривалі близькі стосунки з партнером.

На думку співавтора монографії про синдром «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках О. Кочаряна, поняття «емоційний холод» означає нездатність людини створювати та зберігати стабільні та тривалі близькі емоційні стосунки та психологічну інтимність з партнером [12]. Нами з'ясовано, що більшість дослідників [12; 13; 14], під емоційним холодом розуміють: феномен нездатності створити і зберегти психологічну інтимність; нездатність до встановлення і збереження стабільних емоційних стосунків; нездатність встановлювати тривалі близькі стосунки з партнером.

Симптомокомплекс «емоційного холоду» може припускати наявність співзалежності, яку визначають як нездатність відчувати почуття істинної близькості і любові» та «порушення особистісних границь в області інтимних і духовних взаємин; злиття всіх інтересів людини з об'єктом прихильності. Страх інтимності у стосунках супроводжується протизалежною поведінкою, яка також є компонентом симптомокомплексу «емоційного холоду». Протизалежність – це контроль та жорстке обмеження кількості любові, близькості й інтимності (серед причин формування протизалежності виокремлюють незавершеність у дитячому віці двох найбільш важливих процесів розвитку – прихильності та сепарації). Відсутність прив'язаності

спричиняє нерозвиненість почуттів базової довіри та безпеки, неможливість сепарації та подальшого формування емоційно автономного людської істоти.

Доречно зазначити, почуття та емоції є суб'єктивним переживанням, які умовно розділяють на позитивні (любов, задоволення, вдячність), негативні (сум, відраза, провина) та нейтральні (здивування, зацікавленість, очікування). Стан байдужості відноситься до нейтральної групи, адже у ньому повністю відсутній інтерес та зацікавленість будь-чим. Байдужість може бути тимчасовою або постійною рисою характеру людини, інколи вона є симптомом захворювання чи психічного розладу [4; 10]. У більшості випадків, емоційна байдужість – це нездатність людини проживати емоції або brak емоційності у близьких стосунках.

Розглядаючи байдужість шлюбних партнерів важливо зазначити, що вона характеризується відсутністю зацікавлення життям партнера, його цінностями та потребами. З життя пари поступово зникає продуктивна комунікація, партнери не звертають увагу на поведінку, потреби, бажання і переживання одне одного, зникає довіра, адже вона потребує постійної роботи над стосунками [9; 13].

Знаходячись в епіцентрі кризи емоційної байдужості, шлюбні партнери переживають гнів, образу, розчарування, можуть психологічно дистанціюватись одне від одного, переходити на самозвинувачення та занепадати духом. Загострення цих ознак кризи на індивідуальному рівні посилює її симптоми на рівні сім'ї: послаблення згуртованості; зростання відчуження між партнерами; деформація зовнішніх і внутрішніх родинних меж; порушення сімейної гнучкості; дискримінація у виконанні ролей, що викликає перевантаження; порушення сімейної ієрархії (боротьба за владу або анархія); зростання кількості та загострення сімейних конфліктів; накопичення негативних емоцій і взаємної деструктивної критики (причіпок, образ).

Для уточнення результатів теоретичного вивчення причин виникнення емоційної байдужості між подружжям ми у 2024 році провели опитування 40 подружніх пар (40 жінок і 40 чоловіків зі стажем сімейного життя від 5 до 20 років). Результати опитування показали, що шлюбні партнери по різному розуміють проблему емоційної байдужості та усвідомлюють труднощі, що її породжують. Так, 100% респондентів вказали, що на різних етапах сімейного життя відчували появу різних психологічних труднощів у стосунках та втрату інтересу до шлюбного партнера. Загострення напруженості в сімейних взаєминах регулярно відмітили 87,5% опитаних жінок та 72,5% чоловіків. При цьому серед найактуальніших причин напруженості виділили відчуження і

відсутність взаєморозуміння; розчарування партнером і неможливість налагодити конструктивні подружні взаємини, часті сварки й конфлікти. На невдоволення через невиконання подружніх ролей партнерами вказали 55% опитаних чоловіків і 77,5% жінок, протиріччя у поглядах на розподіл сімейних ролей виявлено у 80% чоловіків і 92,5% жінок. Доречно зазначити, що переважна більшість респондентів вказали на те, що в їхніх стосунках зникли романтичні настрої (87,5% – чоловіків і 100% жінок), з'явилася інтимна та сексуальна байдужість (80% – чоловіків і 62,5% жінок). На жаль, переважна більшість учасників опитування (77,5% – чоловіків, 62,5% жінок) не змогли чітко визначити причини емоційної байдужості і тип своєї поведінки при її появі.

Особливу увагу привертають результати нашого опитування щодо виникнення відчуття розчарування партнером і втілення моделей поведінки, що сприяють відновленню гармонійних стосунків. З'ясувалося, що 72,5% опитаних чоловіків чітко вказали на те, що сумнівалися у правильності вибору шлюбного партнера, а серед жінок таких було 87,5%. Не зважаючи на те, що сумніви дають змогу людині переосмислити своє шлюбне життя, з'ясувати його плюси та мінуси, вони, у більшості випадків, викликають дискомфорт і є ознакою відсутності задоволення від шлюбного партнерства. Викликає занепокоєння те, що респондентам було важко назвати ефективні моделі поведінки подружжя для подолання кризи емоційної байдужості. Учасники опитування затруднялися назвати можливі варіанти вирішення проблеми. Переважна більшість вказали на те, що очікували позитивних змін від партнера (92,5% жінок, 75% чоловіків). Це означає, що члени подружньої пари свідомо чи несвідомо схильні приписувати відповідальність за своє шлюбне життя своєму партнеру і не шукають причини сімейної дисгармонії в собі, відтак і не беруть відповідальність на себе (екстернальний локус контролю). Отриманий результат вказує на необхідність проведення психологічної просвіти населення з питань сімейно-шлюбного життя, зокрема щодо розуміння та прийняття своєї відповідальності за сімейне життя, усвідомлення бажаних моделей поведінки (позитивних сімейних ролей), контролю та корекції своїх негативних рис та особливостей, які сприяють появі кризи емоційної байдужості [2; 8; 14].

Зважаючи на вказане вище, ми можемо дійти висновку, що існує потреба у пошуку ефективних шляхів запобігання та подолання кризи емоційної байдужості між шлюбними партнерами. Зважаючи на наукові джерела, ми під поняттям «подолання» розуміємо когнітивну і поведінкову діяльність особистості, спрямовану на відновлення та

збереження емоційної близькості, балансу між внутрішніми ресурсами та зовнішнім середовищем через адаптивні реакції людини.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Осмилення особливостей появи та подолання кризи емоційної байдужості між подружжям дозволяє дійти висновку, що емоційна байдужість між шлюбними партнерами являє собою довготривалу відсутність задоволення від партнерства внаслідок нереалізованості взаємних очікувань та порушення певних норм у взаємостосунках шлюбних партнерів. Порушення цих норм виявляється в комунікативних, емоційних та поведінкових реакціях, що викликають взаємне розчарування та невдоволення. Труднощі шлюбних партнерів пов'язані з різними видами порушень партнерської взаємодії. Прояви порушень міжособистісних стосунків мають різну характеристику, але всіх їх об'єднує симптомокомплекс «емоційного холоду» – нездатність створити і зберегти психологічну інтимність, встановити і зберегти стабільні емоційні стосунки.

З'ясовано, задля успішного подолання кризи емоційної байдужості подружжю важливо знати про цю проблему, розуміти ознаки, причини та наслідки емоційної байдужості, усвідомлювати тип своєї поведінки при появі емоційної байдужості (уникнення комунікації, агресія, безрадісність, уникнення емоційної та інтимної близькості). Це буде сприяти прийняттю шлюбними партнерами своєї відповідальності за майбутнє сімейного союзу, виявленню особистісних ресурсів для вирішення проблем, пов'язаних з емоційною байдужістю та узгодженню сімейних обов'язків і очікуваних моделей поведінки, що сприяють гармонійним сімейним стосункам. З огляду на високу тенденцію виникнення кризи емоційної байдужості в шлюбних партнерів, перспективою подальших досліджень цієї теми є вивчення особливостей формування психологічної готовності подружжя до запобігання та подолання кризи емоційної байдужості.

Література

1. Василенко І. А. Особливості стосунків подружжя у сім'ях різного типу за задоволеністю шлюбом. *Габітус : науковий журнал з соціології та психології*. Одеса, 2021. Вип. № 24. Т.2. С. 20-24.
2. Карпова Д. Є. Психологічний аналіз сімейних ролей шлюбних партнерів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Психологічні науки». Херсон: Гельветика, 2016. Вип. 4. Том 1. С. 41-45.

3. Клапішевська С. А. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми задоволеності шлюбом. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 2012. Вип. 17. С. 114-120.
4. Коломієць Т., Ткачук В. Чинники задоволеності шлюбом на різних етапах дорослості. *Психологія : реальність і перспективи*. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету, 2019. № 13. С. 159-164.
5. Корольчук М. С., Криворучко П. П., Осьодло В. І. Психологія сімейних взаємин: навч. посіб. Київ, 2010. 296 с.
6. Котлова Л. О., Саух І. Д. Психологічні чинники задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Психологічні науки». Херсон : Гельветика, 2019. Вип. 1. С. 223-228.
7. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
8. Потапчук Є. М., Карпова Д. Є. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя: довідник сімейного психолога. Хмельницький: Видавництво «Polylux design & print», 2021. 52 с.
9. Потапчук Є. М. Кризи сімейного життя та як їх подолати : довідник сімейного психолога. Хмельницький : ХНУ, 2014. 35 с.
10. Потапчук Є., Павелко А. Теоретичний аналіз кризи емоційної байдужості подружжя як психологічної проблеми. *Науковий журнал «Психологічні травелоги»*, 2023, № 2. С. 91-102.
11. Потапчук Є. М., Потапчук Н. Д. Поведінкові реакції подружжя в ситуаціях адюльтеру та особливості надання їм психологічної допомоги. Збірник наукових праць № 62. Серія: Педагогічні та психологічні науки. Хмельницький, 2011. С. 205-208.
12. Синдром «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках. Монографія / [кол. авт.]; за ред. О. С. Кочаряна. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 276 с.
13. Терещенко Н. М., Долгополова О. В. Вплив сімейних сценаріїв на формування синдрому «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія : Психологія, (66), 2019. С. 101-105.
14. Титаренко Т. М., Кляпець О. Я. Запобігання емоційному вигоранню в сім'ї як фактор гармонізації сімейних взаємин : науково-методичний посібник. Київ : Міленіум, 2007. 142 с.
15. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

16. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Вид. 2-ге, змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 480 с.

References

1. Vasylenko I.A. Peculiarities of the relationship between spouses in families of different types according to marital satisfaction. *Habitus: scientific journal of sociology and psychology*. Odesa, 2021. Issue No. 24. T.2. P. 20-24.
2. Karpova D.E. Psychological analysis of family roles of marriage partners. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: "Psychological Sciences"*. Kherson: Helvetica, 2016. Vol. 4. Volume 1. P. 41-45.
3. Klapishevska S.A. Theoretical and methodological foundations of the study of the problem of marital satisfaction. *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, 2012. Vol. 17. P. 114-120.
4. Kolomiets T., Tkachuk V. Factors of satisfaction with marriage at different stages of adulthood. *Psychology: reality and prospects*. Collection of scientific works of the Rivne State Humanitarian University, 2019. No. 13. P. 159-164.
5. Korolchuk M. S., Kryvoruchko P. P., Osodlo V. I. *Psychology of family relationships: teaching. manual*. K.: Nika-Center, 2010. P. 296.
6. Kotlova L.O., Saukh I.D. Psychological factors of marriage satisfaction at different stages of married life. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: "Psychological Sciences"*. Kherson: Helvetica, 2019. Issue 1. P. 223-228.
7. Maksimova N.Yu. *Family counseling: education. manual*. Kyiv: SE "Vyd. House "Personal", 2011. 304 p.
8. Potapchuk E.M., Karpova D.E. Psychological diagnosis of family roles as models of spouse behavior: a family psychologist's guide. *Khmelnyskyi: "Polylux design & print" publishing house*, 2021. 52 c.
9. Potapchuk YE. M. Kryzyz simeynoho zhyttya ta yak yikh podolaty : dovidnyk simeynoho psykholoha. *Khmelnyskyi: KHNU*, 2014. 35 p.
10. Potapchuk E., Pavelko A. Theoretical analysis of the crisis of emotional indifference of spouses as a psychological problem. *Scientific journal "Psychological travelogs"*, 2023, No. 2. P. 91-102.
11. Potapchuk E.M., Potapchuk N.D. Behavioral reactions of spouses in adulterer situations and features of providing them with psychological assistance. *Collection of scientific works No. 62. Series: Pedagogical and psychological sciences / head. ed. E.M. Potapchuk Khmelnytskyi: Publishing House of NADPSU*, 2011. P. 205-208.
12. Syndrom «emotsiynoho kholodu» v mizhosobystisnykh stosunkakh. *Monohrafiya / [kol. avt.]; za red. O. S. Kocharyana*. Kharkiv : KHNU imeni V. N. Karazina, 2019. 276 p.
13. Tereshchenko N.M., Dolgopolova O.V. The influence of family scenarios on the formation of the "emotional cold" syndrome in interpersonal relationships. *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series: Psychology*, (66), 2019. P. 101-105.
14. Tytarenko T.M., Kliapets O.Ya. Prevention of emotional burnout in the family as a factor in harmonizing family relationships: a scientific and methodological guide. *Kyiv: Millennium*, 2007. 142 p.
15. Shapar V.B. *Modern explanatory psychological dictionary*. Kharkiv: Prapor, 2007. 640 p.
16. Fedorenko R.P. *Psychology of the family: teaching. manual Kind. 2nd, changes. and additional* Lutsk: Vezha-Druk, 2021. 480 p.